

بازنمایی عفاف در ارتباطات زن و مرد مطالعه انتقادی فیلم سینمایی سعادت آباد

تاریخ دریافت: ۹۳/۴/۲۵ تاریخ تأیید: ۹۳/۷/۱۰

حفیظه مهدیان*

نصرالله آقاجانی**

چکیده

نوع روابط زن و مرد و مرزبندی در تعاملات این دو جنس، در روح و روان فرد، استحکام خانواده و رشد و پیشرفت جامعه نقش تعیین کننده‌ای دارد. با این پیش فرض، اگر رسانه تاثیرگذاری چون سینما، بر خلاف دین و فطرت، به پایه‌گذاری اخلاق جنسی خاصی در جامعه مبادرت ورزد که حریم‌های میان زن و مرد شکسته شود، اثر مخربی بر تفکر و رفتار مخاطب خواهد گذاشت که به سادگی جبران‌پذیر نیست. سوال اصلی این مقاله این است که فیلم سینمایی «سعادت‌آباد»، روابط میان زن و مرد را چگونه بازنمایی کرده و این بازنمایی تا چه حد با ملاک‌های ارتباط عقیفانه در اسلام، منطبق است. برای این هدف، با نگاهی جامع به آیات و روایات، مولفه‌های روابط عقیفانه را استخراج کرده و سپس با تحلیل نشانه‌شناختی فیلم سینمایی «سعادت‌آباد» که یکی از تولیدات فکری دهه نود سینمای ایران محسوب می‌شود، نوع بازنمایی این فیلم از روابط میان دو جنس و میزان انطباق یا فاصله آن با آموزه‌های اسلامی در زمینه روابط زن و مرد نامحرم را از طریق تحلیل رمزگان جان‌فیسک بررسی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: عفاف، بازنمایی، ارتباطات، سینما، سعادت‌آباد.

* کارشناسی ارشد تبلیغ و ارتباطات فرهنگی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام hafizmahdian@yahoo.com

** عضو هیأت علمی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کامل‌ترین دین الهی^۱ اسلام- خویشتن داری در چارچوب عفاف را برای این نوع روابط، پسندیده و آن را رکن ارتباطات زن و مرد شمرده است. سخنان بسیاری راجع به قصور سینما در مورد روابط عقیفانه زن و مرد به زبان آورده شده است، در مقابل بسیاری از اهالی سینما، چنین دعاوی را نپذیرفته و محصولات خود را مطابق قوانین جمهوری اسلامی می‌دانند. چنین کشمکش‌هایی بدون وجود طرح و بحث‌های علمی، راه به سوی تحصیل سینمای مطلوب باز نخواهد کرد، بنابراین لازم است با متون روش‌مند که در مجامع علمی پذیرفته شده است، به تبیین محتوای سینمای ایران در مسائل مربوط به عفاف در روابط زن و مرد پرداخته شود.

آن چه این تحقیق به دنبال آن است، بررسی عفاف و در نتیجه توصیف وضعیت روابط «زن و مرد نامحرم» در سینما و تطبیق آن با معیارهای اسلامی است. بدین صورت که تمام آنچه که در بازنمایی این روابط اعم از نگاه، کلام و رفتار درگیر است، در فیلم منتخب، تحلیل شده و با مولفه‌های روابط عقیفانه که از متون اسلامی استخراج شده، مقایسه می‌شود. بازنمایی به طور خلاصه، تولید معنی از طریق زبان است. حال در توضیح این مفهوم می‌گوید: بازنمایی، تولید معنی برای مفاهیم درون ذهن ما از طریق زبان است. بازنمایی حلقه پیوند میان مفاهیم و زبان است و ما را قادر می‌سازد تا جهان واقعی اشیاء، آدمیان، و رویدادها را به جهان انگارشی اشیاء، آدمیان و رویدادهای تخیلی ارجاع دهیم (هال، ۱۳۸۷، ص ۳۵۰-۳۵۱).

۱- عفاف

عفاف و عفت از ریشه «عفف» به معنای خودداری از آن چه حلال و زیبا نیست، می‌باشد (ابن منظور، بی تا، ج ۹، ص ۲۹۰). عفاف در لغت پارسی به معنای باز ایستادن از حرام و پارسایی نمودن و خودداری از آن چه جایز و نیکو نیست آمده است؛ خواه در گفتار، خواه در کردار

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱-۲- مولفه‌های عفاف در روابط کلامی

روابط عقیفانه بین زن و مرد، پیام‌هایی را برای رد و بدل شدن میان دو جنس می‌پسندد، که شهوت انگیز نبوده و فکر را از حالت عادی به سوی موهومات شهوانی خارج نسازد. بنابراین عفاف اسلامی در رابطه‌ای که دو سوی آن زن و مردی نامحرم قرار گرفته اند، آنها را مجاز به استفاده از هر سخنی نمی‌داند. مولفه‌های حفظ حریم در کلام را می‌توان در سه گروه کلی جای داد: ۱- لحن کلام؛ ۲- میزان کلام؛ ۳- محتوای کلام (شوخی / ناسزا / کلمات دوپهلوی جنسی).

۱-۲-۱- لحن کلام

صدای شخص به اندازه حرکات بدن، چهره و چشم‌ها، اطلاعات به دیگران منتقل می‌کند. بسیاری از عواطف مشخص دیگران را می‌توان به درستی فقط از طریق نشانه‌های بیانی دریافت. در حقیقت درک بسیاری از عواطف گوناگون افراد فقط از طریق شنیدن نحوه‌ی ادای کلمات و جملات آنها و آن هم با توسل به الفبا میسر است (بایر، هداوند، ۱۳۸۹، ص ۵۷-۵۸). با توجه به تفاوت صدای زن و مرد و ظرفیتی که در صدای زن برای به هیجان افکندن مرد وجود دارد، قرآن کریم، به طور خاص، بانوان را به لحن کلام خاصی در مخاطب با نامحرمان رهنمون می‌سازد: *فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ*: پس بگونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویند که بیمار دلان در شما طمع کنند (احزاب، ۳۲). در تفاسیر، درباره «خضوع در کلام» این گونه آمده است: خضوع در کلام به معنای این است که در برابر مردان آهنگ سخن گفتن را نازک و لطیف کنند، تا دل او را دچار ریه، و خیال‌های شیطانی نموده، شهوتش را بر انگیزانند (موسوی، ۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۴۶۰-۴۶۱)، بنابراین هنگام سخن گفتن، با مردان، صدای زنان فریبنده نباشد (مترجمان، ۱۳۷۷، ص ۱۲۲) بلکه جدی و معمولی باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۲۸۹) و همچنین می‌توان گفت منظور از خاضع نبودن کلام

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

آیه که در واقع اشاره به محتوای سخن بانوان دارد، سخن معمول و مستقیم است. سخنی که شرع و عرف اسلامی (نه هر عرفی) آن را پسندیده بداند و آن سخنی است که تنها مدلول خود را برساند (موسوی همدانی، بی تا، ج ۱۶، ص ۴۶۱). قول معروف معنی وسیعی دارد که هر گونه گفتار باطل و بیهوده و گناه‌آلود و مخالف حق را نفی می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۱۷، ص ۲۸۹). بر اساس این آیه یکی از مولفه‌های عفاف بین دو جنس، چارچوب کلام و نوع واژگان انتخابی برای سخن گفتن است. واژگانی که مورد پسند عرف متشرع جامعه بوده و متانت زن را در هنگام صحبت با نامحرم، حفظ می‌کند. طبیعتاً کلماتی که دارای بار عاطفی بوده و روایت‌گر رقت قلب زن و مهربانی او در مقابل نامحرم است، در چارچوب قول معروف نمی‌گنجد.

– عدم استفاده از محتوای شهوت‌انگیز و کلمات دو پهلو جنسی

کلمات گزینشی زن و مرد در ارتباط با یکدیگر باید خالی از تحریک‌های جنسی بوده و از این جهت، بار معنایی خنثی داشته باشد. همچنین به کار بردن الفاظ دوپهلوی که مخاطب را در مورد معنای مورد نظر به شک انداخته و امکان تحریک او را موجب می‌شود در چارچوب روابط عقیفانه نمی‌گنجد. خداوند نیز به عنوان تنظیم‌کننده نظام روابط عقیفانه، نهایت عفت را در بیان مسایل جنسی رعایت می‌نماید. به طور مثال در قرآن مبین، به جای استفاده از لفظ جماع به لامستم‌النساء روی می‌آورد و در پیچش کنایی، منظور خود را به مخاطب می‌فهماند. امام صادق علیه السلام در توضیح انتخاب این لفظ به جای لفظ «جماع» در آیه شش سوره مائده، می‌فرماید: خداوند پوشیده و مستور است و خود پوشش و پردگی را دوست می‌دارد و لذا آنچه شما می‌نامید تعبیر نکرده است (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۵، ص ۵۵۵).

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

لباس مرد مثل پیکرش باید تعالی او را نشان دهد، نه آن که نگاه را متوقف کند. برای او، خوش پوشی و زیبایی مبتنی بر این نیست که خود را شیء کند، به همین جهت به طور عادی ظاهر خود را به مثابه بازتابی از وجودش در نظر نمی‌گیرد. به عکس جامعه از زن می‌خواهد که خود را به شیئی اروتیک بدل کند. لباس، اعم از این که پیکر را تغییر دهد، یا قالب تن باشد، پیکر را تسلیم نگاه‌ها می‌کند (دوبوار، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۴۰۸-۴۰۹).

حدود پوشش: می‌توان از مجموع روایات، چنین جمع‌بندی نمود که حداکثر پوشش واجب، تمام بدن به جز دست‌ها تا میچ و صورت است؛ رسول اکرم فرمود: همین که زن به حد بلوغ رسید سزاوار نیست چیزی از بدن او دیده شود مگر این و این - اشاره فرمود به چهره و قسمت میچ به پائین دست خودش (خرمشاهی، ۱۳۷۶، ص ۴۲۲) و حداقل آن مکشوف گزاردن دست‌ها تا میچ و گردی صورت و دو قدم است؛ مروک بن عبید به نقل از یکی از شیعیان می‌گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: در صورتی که مرد، محرم نباشد، حلال است به کدام قسمت زن بنگرد؟ فرمود: چهره، دو دست و قدم‌ها (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۵، ص ۵۲۱). هر چند برخی مراجع پوشش صورت و دست‌ها را نیز در شرایطی واجب می‌دانند، چنان که آیت‌الله صافی درباره زنی که می‌داند به جهت چهره زیبایی که دارد، مردان نامحرم به او نگاه می‌کنند می‌فرماید باید چهره خود را در برابر نامحرم بیوشاند و حضرات آیات بهجت، تبریزی و وحید می‌فرمایند: اگر باعث جلب توجه مرد نامحرم شود، بنا بر احتیاط واجب باید چهره خود را بیوشاند؛ اما اکثر علما به جواز آن رای داده‌اند.

پوشش مطمئن: پسندیده آن است که بانوان از پوششی استفاده کنند که در شرایط مختلف بتواند بدن آنها را پوشیده نگاه دارد. در روایتی از امام علی علیه السلام، این مراقبت به‌خوبی توضیح داده شده است، ایشان می‌فرمایند: من و پیامبر در یک روز ابری و بارانی در بقیع نشسته بودیم که زنی سوار بر الاغ از آن جا گذشت و دست الاغش در گودالی فرو رفت و زن

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني

۲-۲-۲- کنترل نگاه

عفاف اسلامی زن و مرد نامحرم را از نگاه‌های خیره و ممتد به یکدیگر باز می‌دارد. این نگاه می‌تواند فارغ از ارتباط برقرار کردن با طرف مقابل، صرف چشم‌چرانی در جذابیت‌های ظاهری وی باشد و یا می‌تواند نگاهی عاطفی برای دلبری از جنس مخالف باشد، نگاهی سرشار از شوق و رغبت که با استعداد فوق‌العاده‌ای که چشم انسان دارد، می‌تواند احساس قلب را به مخاطب منتقل کند. هرچند نگاه هوس‌آلود به جنس مخالف، بیشتر دامن‌گیر مردان غیرعقیف است، اما زنان نیز می‌توانند به این آلودگی دچار شده و نگاه‌های معنی‌داری به جنس مخالف داشته باشند؛ خداوند در قرآن هر دو گروه زنان و مردان را به کنترل نگاه دعوت می‌فرماید: به مردان با ایمان بگو: دیده فرو نهند (نور، ۳۰).^۱ به زنان با ایمان بگو چشم‌های خود را (از نگاه هوس‌آلود) فروگیرند (نور، ۳۱).^۲

لمس نکردن نامحرم: رعایت فاصله‌ها آن قدر مهم است که حضرت علی علیه السلام، کوفیان را به دلیل بی‌مبالاتی در این زمینه، سخت نکوهش می‌کند و می‌فرماید: ای مردم عراق! به من خبر رسیده که زنان شما در بین راه با مردان برخورد کرده و آنان را کنار می‌زنند، آیا شرم نمی‌کنید؟! (صابری، انصاری، ۱۳۷۵، ص ۵۲۹)

۲-۲-۳- ممنوعیت اختلاط

اختلاط زن و مرد موجب ایجاد جذبه و کشش و در نهایت آلوده شدن آنها است که هم زن و مرد را از هدف اصلی خود یعنی فعالیت سالم اجتماعی و نتیجه بخش، محروم می‌سازد و هم جامعه از خدمات آنها محروم می‌شود. حضرت رسول صلی الله علیه و آله برای جلوگیری از اختلاط زن و

۱. قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ.

۲. وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کلام خود با حضرت موسی که مردی نامحرم بود، به اختصار اکتفا نمود، در منش و نوع راه رفتن خود نیز جوانب حیا را رعایت نموده است.

۶-۲-۲- رفاقت با نامحرم

ابراز علاقه و برقراری روابطی صمیمانه بین زن و مرد که در آن دو جنس نامحرم از مصاحبت با یکدیگر انس گرفته و لذت می‌برند، خارج از محدوده عفاف اسلامی است. خداوند در قرآن کریم دوستی با جنس مخالف را نهی کرده و می‌فرماید: محصنات غیر مسافحات و لا متخذات اخدان (نساء، ۲۵) و لا متخذی اخدان (مائده، ۵). آن چه که از کلمات لغویین و ظاهر آیه مشخص است اظهار علاقه و دوستی بین نامحرمان، برای تبانی بر هر نوع لذت و استمتاع جنسی نهی شده است (علم الهدی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۳). به کار بردن چنین واژه‌ای از سوی خداوند ناظر به این است که دوستی، هم‌رازی و هم‌صحبتی یک دختر و پسر غالباً نمی‌تواند به دور از مسائل خصوصی باشد و قطعاً چنین رابطه‌ای، پیروی از شهوت و هوای نفس را به دنبال دارد (علم مهرجردی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۳).

۷-۲-۲- استیذان

استیذان به معنی طلب اذن و اجازه گرفتن، یکی از مهم‌ترین اصولی است که به حفظ حریم میان زن و مرد کمک می‌نماید. در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است که: رسول خدا از وارد شدن مردان بر جمع زنان بدون اجازه آنها نهی فرمود (مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۲۰، ص ۳۶۰).

۸-۲-۲- تبرج

تبرج آن است که زن زیبایی‌های خود را اظهار کند و اصل آن به معنی ظهور است و به عبارت دیگر از آن جهت برج گویند که ظاهر و هویداست (قرشی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۷۴).

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني

اجتماعی و فنی استفاده می‌کند، بر رمزگان ایدئولوژیک تاکید دارد و بنابراین برای کشف معانی پنهان و کلیدی فیلم در مورد عفاف، می‌تواند کمک شایانی نماید. طبق دیدگاه فیسک رمزها دارای سه سطح هستند: واقعیت، بازنمایی، ایدئولوژی. به عبارت دیگر واقعه‌ای که قرار است به فیلم سینمایی تبدیل شود، قبلا با رمزهای اجتماعی رمزگذاری شده است، یعنی سطح واقعیت و برای این که به لحاظ فنی قابل پخش باشد، از فیلتر رمزهای فنی می‌گذرد و به وسیله رمزگان ایدئولوژیک در مقوله انسجام و مقبولیت اجتماعی قرار می‌گیرد (فیسک، ۱۳۸۶، ص ۱۲۸-۱۲۷). در جدول ذیل، سطوح رمزگان جان فیسک، بیان شده است:

جدول (سطوح مختلف رمزگان جان فیسک)

واقعته‌ای که قرار است از تلویزیون پخش شود، پیشاپیش با رمزهای اجتماعی رمزگذاری شده است مثل: ظاهر، لباس، چهره پردازی، محیط، رفتار، گفتار، حرکات سر و دست، صدا و غیره	واقعیت (رمزگان اجتماعی)	سطح ۱
رمزهای اجتماعی را رمزهای فنی به کمک دستگاه‌های الکترونیکی رمزگذاری می‌کنند. برخی از رمزهای فنی عبارت‌اند از: دوربین، نورپردازی، تدوین، موسیقی و صدابرداری که رمزهای متعارف بازنمایی را انتقال می‌دهند و رمزهای اخیر نیز بازنمایی عناصری دیگر را شکل می‌دهند، از قبیل: روایت، کشمکش، شخصیت، گفتگو، زمان و مکان، انتخاب نقش آفرینان و غیره.	بازنمایی (رمزگان فنی)	سطح ۲
رمزهای ایدئولوژی، عناصر فوق را در مقوله‌های «انسجام» و «مقبولیت اجتماعی» قرار می‌دهند. برخی از رمزهای اجتماعی عبارت‌اند از: فردگرایی، پدرسالاری، نژاد، طبقه اجتماعی، مادی گرایی، سرمایه داری و غیره.	ایدئولوژی (رمزگان ایدئولوژیک)	سطح ۳

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني

دارد و قصد دارد از بهرام جدا شود. تمام این سه داستان، به موازات یکدیگر پیش می‌رود. در آخر همگی با باری از مشکلات حل نشده به خانه‌های خود برمی‌گردند.

۲-۴- رمزگان اجتماعی

شخصیت‌های داستان متعلق به طبقه مرفه جامعه هستند، سیمین دختر کارخانه‌دار بزرگی است و بهرام همسر آن در این کارخانه مشغول فعالیت است. محسن نیز به تجارت می‌پردازد و از جهت مالی در سطح بالایی قرار دارد. علی نیز از خانه و ماشین شخصی بهره‌مند است و طبق گفته‌های خود، درآمد خوبی دارد. فیلم به محل زندگی یاسی و محسن که در قسمت بالای شهر قرار دارد °سعادت‌آباد- نیز اشاره می‌کند. خانه‌های شخصی بزرگ و دارای استخر، وسایل قیمتی داخل خانه، چیدمان داخلی، ماشین و گوشی‌های همراه مدل بالا، همگی نشانه‌هایی دال بر رفاه اقتصادی این افراد است.

شخصیت‌های فیلم، علاوه بر رفاه اقتصادی از نظر تحصیلات و فرهنگ اجتماعی نیز در طبقه مطلوبی قرار دارند. علی دکترا دارد و استاد دانشگاه است. بهرام را گاهی با لفظ مهندس صدا می‌زنند که نشان از تحصیل کرده بودن وی دارد. لاله شاغل است و برای آن می‌خواهد سفری به خارج از ایران داشته باشد. گویا یاسی نیز قبل از ازدواج شاغل بوده است.

۳-۴- رمزگان فنی

۱-۳-۴- زمان و مکان

فیلم محصول ۱۳۹۰ است، از مدل گوشی‌ها و لباس‌ها، وسایل، فروشگاه‌ها و... مشخص است که روایت فیلم مربوط به زمان حاضر است.

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني

سخنان بهرام متوجه این عشق می‌شود. اوج ابراز این عشق در گفتگوی دو نفره یاسی و بهرام در بالکن مشاهده می‌شود:

«بهرام: [با لحنی عاشقانه و رقت انگیز] غذات عالی بود.

یاسی: آره؟

بهرام: آره مثل همیشه.

یاسی: یه چیزی ازت بپرسم بهم راستشو می‌گی؟

بهرام با حالت چشم‌تایید می‌کند.

یاسی: تو به محسن پول قرض دادی واسه غواصا؟

بهرام: نه.

یاسی: گفتم راستشو می‌گی.

بهرام: آره من بش دادم ولی بهش نگو.

یاسی: چرا این کارو کردی؟

فکر نمی‌کنی اگه تهمینه بفهمه چی می‌شه؟

بهرام: قرار نیست کسی بفهمه.

یاسی: اون می‌فهمه. برا چی به خاطر محسن خودتو می‌ندازی تو دردسر؟

بهرام: [در حالی که مهربانانه یاسی را نگاه می‌کند] به خاطر اون نبود. «بهرام با نوع نگاه

خود به یاسی می‌فهماند که همه این کارها به خاطر توست، در این هنگام یاسی که منقلب

شده، آب دهان خود را فرو می‌برد و بحث را عوض می‌کند.

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علوم انسانی

یاسی: آره.

لبخند غم انگیز بهرام (لبخند بهرام نشان از آگاهی او از ناراضی بودن یاسی و دروغش دارد).

یاسی: [با خنده] چیه؟

بهرام: هیچی. به جورایی خسته به نظر می‌رسی.»

در این موقع محسن از راه می‌رسد و آنها را برای خوردن کیک به داخل فرا می‌خواند. یاسی سوال بهرام را بی جواب می‌گذارد و با لبخند می‌رود. گویی بهرام می‌خواهد ناراضی بودن یاسی از زندگی‌اش را عیان کند تا مسیرش برای رسیدن به این عشق، هموارتر گردد.

۲- شوخی کردن با نامحرم

در سعادت‌آباد، زنان با مردان نامحرم شوخی می‌کنند و از این کار ابایی ندارند. در سکansı که بهرام پاسپورت لاله را به او داده و از انجام شدن اقدامات مربوط به ویزا برای رفتن وی به آلمان خبر می‌دهد، با شوخی به لاله می‌گوید:

«بهرام: من برم مزدگونیمو از علی بگیرم.

لاله: لوس نشو بیا این جا. حواست باشه علی نفهمه پاسپورتمو دادم بهت. شر می‌شه.

بهرام: واسه چی؟ تحفه‌ای می‌ترسه بدزدنت؟

لاله: معلومه! از کجا می‌تونه زن به این خوشگلی پیدا کنه؟»

پښتو ښکته ځاښه علوم انساني و مطالعات فرښکته
پرتال جامع علوم انساني

«محسن: آواز می خونیم. دونه دوتون هم باید بخونید. من می خونم تو هم باید بخونی
عیال ... همه باید بخونن حتی یه جمله ... علی جون بخون.

لاله: علی نمی تونه.

محسن: یعنی چه؟

لاله: بلد نیست.

محسن: پس چی بلده؟

لاله: با خنده اذیتش نکن.

محسن: پس خودت بخون.

لاله: چی بخونم؟ اِبی بخونم؟

محسن: ... از این جدیدا بخون، سوسن خانم، ابرو قشنگ، می خوام برم خواستگاری
خونتون، بی پدر».

بنابراین گفتگو محسن می گوید تک تک اعضا باید بخوانند ولو یک جمله. از دیالوگ‌ها
مشخص است که منظور، آواز دسته جمعی نیست. سپس لاله، به تنهایی خواندن را آغاز
می کند و پس از چندی، دیگر زنان او را همراهی می کنند.

۳-۳-۴- موسیقی

از نکته‌های قابل توجه فیلم، استفاده نکردن از موزیک متن است. اگر هم موسیقی در
فیلم استفاده شده است، مربوط به داستان فیلم می‌شود، یعنی آهنگی است که یاسی در ماشین
و یا در خانه خود پخش کرده است. یکی از نمونه‌های آن موسیقی است که یاسی هنگام شام

پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي

است.^۱ او فردی غیر منطقی و پایبند به آموزه‌های دینی است. در واقع او نماد مذهب است و تنها کسی است که دغدغه عفاف و حجاب دارد. زمانی که همسرش با مردان شوخی می‌کند و قهقهه می‌زند به او نگاه عتاب‌انگیزی می‌کند، دوست ندارد همسرش بدون ماتن در برابر نامحرم حاضر شود، می‌خواهد پرده کلفتی روی پنجره بزرگ خانه‌اش بکشد تا راحت باشند و از همسرش می‌خواهد سر کار نرود. هر چند که بسیاری از درخواست‌های او مانند درخواست صداقت از همسرش و یا عصبانیت او از دست به یکی کردن جمع برای قتل فرزندش و بی‌اطلاع بودن او، ناراحتی‌ای به جاست اما بازنمایی او در قالب فردی بی‌منطق، باعث می‌شود حرف حق او نادیده گرفته شود.

انتخاب نام «علی» برای فردی که غیرتش به تعصب و نوعی بیماری شبیه است، به دست و پا گیر بودن و بی‌فایده بودن مذهب برای جامعه امروزی اشاره دارد. در واقع محدودیتی که او برای همسرش ایجاد می‌کند، محدودیتی است که مذهب برای زنان ایجاد کرده است. بنابراین نام او به مذهب پیوند می‌خورد.

محسن دیگر فردی است که نامی مذهبی دارد. او فردی است که جنس قاچاق وارد می‌کند و نزدیک‌ترین دوست خود یعنی بهرام را فریب می‌دهد و به همسر خود دورغ می‌گوید. از طرف دیگر گویی او با پرستار دختر خود نیز رابطه دارد. و با همسر خود رابطه چندان خوبی ندارد. انتخاب نامی مذهبی برای چنین فردی نیز قابل تأمل است.

بهرام تنها مردی است که نامی ایرانی دارد و از طرف دیگر بهتر از آن دو بازنمایی شده است. هر چند او نیز با همسر خود رابطه دوستانه‌ای ندارد اما با کنار هم گذاشتن دیالوگ‌های مختلف، مخاطب می‌یابد که مشکل بیشتر از ته‌مینه است نه بهرام. زبان تیز و رفتار تحقیرآمیز

۱. «سیمین به بهرام: این پسر دیوونه است! پارانویا داره. ترسیدم به بلایی سر لاله بیاره»

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پرتال جامع علوم انساني

پخش نمی‌تواند منظور خود را واضح‌تر بیان کند اما با دیالوگ‌های شخصیت‌ها به مخاطب می‌رساند که زنان در برابر نامحرم از لباسی پوشاننده و اسلامی استفاده نکرده‌اند. مانند زمانی که محسن به لاله می‌گوید: «باز که قشنگ کردین شما» و یا بهرام به همسرش می‌گوید: «به تهمینه خانم! سلام خوشگل شدی»

- شیوه رفتار

رفتار بازیگران به گونه‌ای طراحی شده که جایگاهی برای عفاف و حریم بین نامحرم قائل نیست. زنان به راحتی با مردان نامحرم گفتگو می‌کنند، شوخی می‌کنند، درددل می‌کنند، آواز می‌خوانند و در حین خوانندگی، از عشوه‌های زنانه و تحرک‌های خاص ابا ندارند. مردان را با اسم کوچک و با پسوندهای محبت آمیز صدا می‌زنند. با نامحرم خلوت می‌کنند، مانند صحنه‌ای که یاسی و بهرام در تراس مشغول صحبت هستند و یا یاسی و علی در اتاقی در بسته در مورد لاله حرف می‌زنند.

زنان برای میهمانی خود را می‌آرایند مثلاً یاسی قبل از ورود میهمانان آرایش می‌کند و در حضور آنان گردنبنندی زینتی بر روی لباس خود آویزان کرده است و به طور کل با ظاهری زیبا نزد نامحرم حاضر می‌شوند. همانطور که در دیالوگ‌ها بیان شد، محسن از ظاهر لاله و بهرام از ظاهر تهمینه تمجید می‌کند. آن قدر این روابط عادی و معمولی نشان داده شده است که گویی این نوع از روابط و پوشش هیچ قبیحی ندارد و برعکس نشان دهنده سطح معاشرت بالای این طبقه است.

اختلاط زنان با مردان نیز در سراسر فیلم نمایش داده شد. هم‌چنین زنان از تماس فیزیکی و لمس با مردان نیز ابایی ندارند. در صحنه‌ای می‌بینیم که لاله با شوخی دست خود را بالا می‌آورد تا بهرام را بزند و او نیز حالت دفاعی به خود می‌گیرد. در صحنه‌ای دیگر، زمانی

پښتو ښکته ځاښه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني

۴-۴- رمزگان ایدئولوژیک

۱-۴-۴- مفهوم اصلی

تمامی رمزگان فنی و اجتماعی که در قالب گفتگوها، شیوه رفتار، موسیقی و غیره نمایش داده شده‌اند، حول روابط آزاد بین زن و مرد رمزگذاری شده‌اند.

اختلاط و قبح‌شکنی در روابط، مانع حصول عفاف در ارتباطات زن و مرد است. در این فیلم زنان بدون رعایت فاصله مناسب، کنار مردان قرار می‌گیرند، هنگام صحبت در چشم یکدیگر خیره می‌شوند و در مورد مسائل گوناگون و غیر ضروری به صحبت و تبادل احساس می‌پردازند. در سعادت‌آباد، رابطه‌ی زنان با غیر هم‌جنسان مشابه و مساوی رابطه‌ی آنان با هم‌جنسان است. آنها با مردان درد دل می‌کنند، می‌خندند، آواز می‌خوانند، خاطره می‌گویند؛ مردان نیز همین‌گونه رفتار می‌کنند و حتی برای دلداری به آنان آواز عاشقانه می‌خوانند. این همکاری و نزدیکی بین زنان و مردان به حدی است که برای مخفی ساختن سقط جنین لاله از شوهرش، دست به یکی می‌کنند.

همان‌طور که بیان شد، شخصیت‌های داستان متعلق به قشر تحصیل‌کرده و مرفه جامعه هستند، چنین بازنمایی از روابط آزاد آنها با نامحرم باعث می‌شود مخاطب از چنین روابطی که متعلق به قشر بالای جامعه است استقبال کند و با نفی شخصیت علی، روابط عقیفانه او را نیز نفی کند. فیلم به نوعی مفاهیم خود را القا می‌کند که مخاطب مسائل را از هم تفکیک نمی‌کند، یعنی به این مسئله دقت نمی‌کند که هر چند علی شکاک و دعوایگر است اما دلیل نمی‌شود که عفت‌ورزی او نیز به همراه سایر اخلاق او نفی شود.

بازنمایی چنین سطحی از روابط آزاد در صورتی که خیانتی هم صورت نمی‌گیرد باعث شکسته شدن قبح آن نزد مخاطب می‌شود. بنابراین در فیلم این‌گونه وانمود می‌شود که نیازی

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علوم انسانی

شروع به آواز می‌کنند، بهرام نیز با آنها هم‌نوا می‌شود. در این بین تنها کسی که خوشحال نیست و کمی به فکر فرو رفته، علی است.

در صحنه‌ای می‌بینیم بهرام به تهمینه می‌گوید: خوشگل شدی. جمله او به همسرش در مقام شوهر، یعنی او هیچ اعتراضی به حضور جلوه‌گرانه همسرش در برابر نامحرمان ندارد. و یا وقتی محسن به لاله می‌گوید باز که قشنگ کردین شما، یعنی نسبت به ناموس دیگران غیرت ندارد. آنقدر این گفتگوها عادی و طبیعی رد و بدل می‌شود که گویی اتفاق ناپسندی رخ نداده است. او هم‌چنین از صحبت کردن همسرش با بهرام در خلوت جلوگیری نمی‌کند و پس از مهمانی به این سوال اکتفا می‌کند: «راستی با بهرام چی می‌گفتید؟ یاسی: هیچی. محسن: پس نیم ساعت تو بالکن داشتین چی می‌گفتین؟ گفتم هیچی». محسن با بی‌تفاوتی می‌گوید: هیچی؟ در این هنگام به کادوی تولدش نگاه می‌کند و می‌گوید قشنگه. سپس ادامه می‌دهد: این سویچ ماشینتو بده بنزین تموم کردم. محسن این نوع از رفتار را نشانه تعادل روحی می‌داند زیرا وقتی یاسی می‌گوید نمی‌خواهی بررسی چرا رفتم دکتر؟ می‌گوید: خب رفتی دکتر. فکر کردی من م‌ث اون مرتیکه دیوانه‌ام؟

تنها مردی که در سعادت‌آباد مراقب نوع پوشش و رفتار همسرش در برابر نامحرم است و خودش نیز در برابر با زنان دیگر از فعل جمع استفاده می‌کند و سعی در رعایت حریم دارد، علی است. غیرت‌مندی علی در واقع انتساب غیرت به قشری است که علی نماینده آن است. یعنی مذهب و مذهب‌یون. بازنمایی علی در قالب فردی بی‌منطق و عصبانی و سلطه‌گر، هم‌نشین کردن مولفه مهم غیرت با افرادی سطحی‌نگر و بی‌عقل و در نتیجه بی‌اعتبار کردن این مولفه دینی است.

پښتونستان د علوم او انسانیت د مطالعاتو فریښتی
پرتال جامع علوم انسانیت

دست گفتگوها بین بهرام و ته‌مینه در چند جای دیگر نیز دیده می‌شود. فیلم با نمایش چنین عشقی و از طرفی مظلومیت بهرام در برابر سخنان تند ته‌مینه و اخلاق و کردار منعطف و نرم بهرام، باعث می‌شود، مخاطب دیدی مثبت به این عشق پیدا کند.

- حجاب قانونی نه حجاب اسلامی

همان طور که در رمزگان فنی اشاره‌ای شد، شخصیت‌های فیلم که نماد طبقه مرفه و تحصیل کرده جامعه هستند، اعتقادی به حجاب در برابر نامحرم ندارند و پوشش آنها در خارج از خانه به دلیل اجبار قانونی است، چنان که وقتی به خانه می‌رسند با این که نامحرم حضور دارد، اما لباس رویین را خود برمی‌دارند. فیلم این مسئله را برجسته می‌کند؛ در ابتدا بحثی بین لاله و علی را در خصوص مانتو نمایش می‌دهد. صحبتی که طی آن لاله، علی را راضی می‌کند تا وقتی به خانه یاسی رسیدند مانتوی خود را درآورد. ته‌مینه نیز وقتی به خانه می‌رسد بلافاصله مانتو خود را در می‌آورد و آن را به یاسی می‌دهد، جالب‌تر این که همسران آنها نیز با این قضیه مشکلی ندارند و حتی بهرام از زیبایی خانمش تعریف می‌کند. در این بین تنها علی است که حجاب همسرش برای او مهم است.

جمع‌بندی

در این تحقیق بعد از تعریف مفهوم عفاف، تلاش شد با نگاهی به آیات و روایات، به بررسی ملاک‌ها و معیارهای روابط زن و مرد در جامعه اسلامی پرداخته شود. برای این کار آیات و روایات مربوط به روابط زن و مرد نامحرم گردآوری شد. سپس با ترجمه این متون، به طبقه‌بندی آنها و استخراج مولفه‌ها پرداخته شد. در مرحله بعد، مولفه‌های استخراج شده به دو گروه کلامی و غیر کلامی تقسیم شد و در هر گروه، شاخص‌های مربوط قرار گرفت. در نهایت، با توجه به مولفه‌های به دست آمده، فیلم سینمایی سعادت‌آباد با روش تحلیل

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن جزی غرناطی، محمد بن احمد، ۱۴۱۶ق، کتاب التسهیل لعلوم التنزیل، بیروت، ج ۲، دارالارقم بن ابی الارقم.
۳. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی، ۱۴۰۴ق، منلایحضرها لفقیه، ج ۳، چاپ ۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، بی تا، لسان العرب، ج ۴ و ۹، بیروت، دارصادر.
۵. بایر، بهناز - هداوند، فاطمه، ۱۳۸۹، جایگاه لحن کلام در ارتباط غیر کلامی، روابط عمومی، شماره ۷۴.
۶. ثابت، حافظ، ۱۳۸۷ش، تربیت جنسی در اسلام، چاپ ۴، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ره.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ق، تفصیلوسائلالشعبه إلى تحصیلمسائلالشریعه، ج ۲۰، چاپ ۱، قم.
۸. حسینی، سیدمحمد، ۱۳۷۹ش، بررسی وضعیت زن در سینمای ایران (بعد از انقلاب اسلامی)، برگرفته از: نمای آگینه (مجموعه مقالات همایش زن و سینما)، چاپ ۱، تهران، سفیر صبح.
۹. خانی، رضا - ریاضی، حشمت الله، ۱۳۷۲، ترجمه بیان السعاده، ج ۱۱، تهران، دانشگاه پیام نور.
۱۰. خرمشاهی، بهاءالدین - انصاری، مسعود، ۱۳۷۶ش، پیامبامبر، چاپ ۱، تهران، منفرد.
۱۱. دوبووار، سیمون، ۱۳۷۹، جنس دوم، ج ۲، مترجم: قاسم صنعوی، چاپ ۲، تهران، توس.
۱۲. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۴۱ش، لغت نامه دهخدا، ج ۳۲، تهران، دانشگاه تهران.
۱۳. دیلمی، حسن بن محمد، ۱۴۰۸ق، أعلام الدین فی صفات المؤمنین، چاپ ۱، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۱۴. زعفرانچی، لیلاسادات، ۱۳۸۸ش، اشتغال زنان، چاپ ۱، تهران، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
۱۵. سلطانی گرد فرامرزی، مهدی، ۱۳۸۵ش، نمایش جنسیت در سینمای ایران، مجله پژوهش زنان، شماره ۱۴.
۱۶. طاهری نیا، احمد، ۱۳۸۹ش، حضور زن در عرصه های اجتماعی - اقتصادی از نگاه آیات و روایات، چاپ ۲، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن حفید، ۱۳۸۵ق، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، چاپ ۲، قم، حیدریه.
۱۸. طوسی، محمد بن الحسن، ۱۴۱۴ق، الامالی، چاپ ۱، قم، دارالتقافه.
۱۹. عابدی جعفری، حسن - تسلیمی، محمدسعید - فقیهی، ابوالحسن، تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی، اندیشه مدیریت راهبردی، شماره ۱۰، ۱۳۹۰.
۲۰. علم الهدی، عبدالرسول، ۱۳۹۱ش، ارتباط عقیقانه در تلویزیون و سینما، چاپ ۱، تهران، دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۱. علم مهرجردی، نسربین، ۱۳۸۱ش، رابطه دختر و پسر در جامعه کنونی ما، چاپ ۱، تهران، آن.
۲۲. فرهنگدپور، فهیمه، ۱۳۷۹ش، زن امروز، سیما و سینمای امروز، برگرفته از: نمای آگینه (مجموعه مقالات همایش زن و سینما)، چاپ ۱، تهران، سفیر صبح.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی